

JIŘÍ CHALUPA

Don Carlos a ti druzí

KARLISTICKÉ VÁLKY VE ŠPANĚLSKU
V LETECH 1833–1939

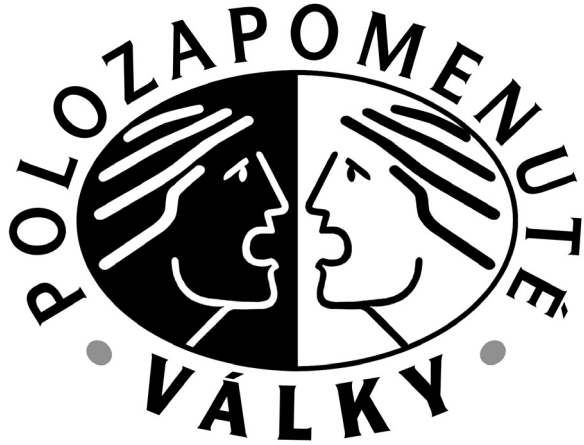

EPOCHA

POLOZAPOMENUTÉ
EDICE
**Polozapomenuté
války**
VÁLKY

POLOZAPOMENŮTĚ
VÁLKY

EDICE

JIŘÍ CHALUPA

Don Carlos a ti druzí

KARLISTICKÉ VÁLKY
VE ŠPANĚLSKU
V LETECH 1833–1939

NAKLADATELSTVÍ
EPOCHA

MĚSTO
LETOHRAD
MĚSTO LITERATURY FAKTU

Copyright © Jiří Chalupa, 2008

Cover © Karel Kárász, 2008

Czech Edition © Nakladatelství Epoque, Praha 2008

ISBN 978-80-87027-57-8

*Jedno stádo a jediný pastýř na celém světě.
Jediný panovník, jediné impérium a jediný meč.*

Hernando de Acuña, 1540

OBSAH

Úvod.....	11
I. Když se řekne karlismus	13
1. Pár definic a jedna stručná chronologie	14
2. Příbuzní v Evropě	15
3. Změna a nehybnost.....	17
4. Bůh, Vlast, Král – a možná také fueros	20
5. Za panovníka z Boží vůle a proti liberálům.....	24
6. Církev, venkov a zkorumpovaní politici	26
7. Kontrarevoluční amalgám a boj za návrat „starých zlatých časů“.....	32
8. Liberální (r)evoluce a hra na demokracii	36
9. Karlistická země a její mýty	41
10. Násilníci	46
II. Cestou zrodu	49
1. Oltář a trůn	50
2. Církev bojující	53
3. Sladký Ferdinand.....	57
4. Apoštolští se bouří	61
5. Od manifestů ke Vzpourě ponížených.....	66
6. Bitva o nástupnictví	69
7. Don Carlos	70
III. První karlistická válka	75
1. Horký podzim	76
2. Válka Bourbonů	78
3. Budování pevnosti	79
4. Strýček Tomáš	82
5. Král na bojišti	88
6. Partidas	90
7. Barbaři	92
8. Na Bilbao!	94

9. Tygr z Maestrazga	96
10. „Interbrigadisté“	98
11. Zastřelte je všechny!	102
12. Expedice	106
13. Mír má jméno Vergara	110
14. Epilogy a bilance	117
IV. Karlismus v letech 1840–1868 a druhá karlistická válka	121
1. Nepřesvědčení	122
2. Svatební projekt	124
3. Válka ranních ptáčat	127
4. Cabrera se vrací	130
5. Ukázněný princ	132
6. Pochod na Madrid	135
7. Princezna píše dopis	138
8. Bílá internacionála	140
V. Karel VII. a třetí karlistická válka	143
1. Sličný princ	144
2. Střet civilizací	146
3. Tygrovo loučení	148
4. Manévry	151
5. Všechno špatně	153
6. Partyzáni	155
7. Farář-loupežník	159
8. Fanfaróni	163
9. Ceremonie, ženy, manifesty	166
10. Vlastní stát	169
11. Remízy, remízy a jedna Restaurace	173
12. Krvavé finále	174
13. „Vrátím se“	177
VI. Karlismus v období 1876–1931	181
1. Zpytování svědomí	182
2. Hubená léta	185

3. Zmrtvýchvstání	189
4. Nové století	195
5. Jaimismus	198
6. Pohřbívání	206
VII. Republika a válka (1931–1939)	211
1. Brzda revoluce	212
2. Konspirace	217
3. Chlapík z Andalusie	222
4. Rubikon	227
5. Requeté – „čtvrtá karlistická válka“	231
6. Na rozbouřeném moři	236
7. Sjednocení	239
VIII. Karlismus v letech 1939–2005	245
1. Porážení vítězové	246
2. Caudillo se zlobí	249
3. Princ z ciziny	253
4. „Rudý“ karlismus	256
5. Poslední bitva	261
6. Na okraji	266
Karlističtí pretendenti španělského trůnu	269
Chronologie	272
Bibliografie	286
Obecné práce o karlismu	287
První karlistická válka (1833–1840)	288
Druhá karlistická válka, povstání Matiners (1846–1849)	289
Třetí karlistická válka (1872–1876)	289
Karlismus v období druhé republiky a občanské války (1931–1939)	289
Karlismus v období frankismu	290

ÚVOD

Následující stránky nabízejí čtenáři dlouhou, téměř dvousetletou procházku novodobými španělskými dějinami, procházku, během níž budeme – poněkud netradičně – sledovat příběh jedné významné evropské panovnické dynastie, která přes všechno vynaložené úsilí nikdy oficiálně na královský trůn neusedla. Přesto její příznivci a stoupenci, karlisté, poznamenají moderní španělskou historii zcela nepřehlédnutelným způsobem. Jejich projekt „návratu do starých zlatých časů“ se s vizemi španělských liberálů a zastánců moderního kapitalismu střetne v několika značně krvavých a destruktivních občanských válkách a v nespočtu menších, násilných i politických konfliktů. Dějiny karlistických válek nabízejí pestré a komplikované panorama, jehož detailnější analýza podle našeho názoru umožňuje pochopit ledacos důležitého ze španělské – a občas možná dokonce i evropské – historie posledních sto padesáti let. Čtenář ochotný se podobného podniku zúčastnit se setká s mnoha pozoruhodnými postavami španělské historie, jež jsou u nás prakticky neznámé, zatímco na jih od Pyrenejí už o nich po celé generace vyprávějí učitelé dějepisu žákům základních škol – neporazitelný generál Zumalacárregui, děsivý farář-loupežník Santa Cruz, charismatický fanfarón Ramón Cabrera, přezdívaný „Tygr z Maestrazga“, „sličný princ“ Karel VII. a celá plejáda dalších.

Autor těchto řádků si je velice dobře vědom toho, že z perspektivy české kotliny se španělská historie stále ještě převážně ztrácí v mlžných krajinách kdesi na horizontu evropské periferie. S výjimkou několika málo období – např. madridských Habsburků, dobývání Nového světa, občanské války 1936–39 či Frankovy diktatury – toho o někdejších zapyrenejských dějích, třeba v porovnání s dějinami Francie či Velké Británie, víme poměrně málo. Nebylo by tudíž zřejmě na škodu, ještě před četbou naší knihy, osvěžit si základní vědomosti o španělské historii 19. a 20. století letným nahlédnutím do některé z obecných příruček, jako jsou např. rozsáhlé a podrobné *Dějiny Španělska* (Ubieto Arteta, A. – Reglá Campistol, J. R. – Jover Zamora, J. M. – Seco Serrano, C., Nakladatelství Lidové noviny, Praha 1995), o poznání stručnější *Dějiny Španělska* z Nakladatelství Libri (Chalupa, J., Praha 2005), popřípadě

Dějiny Iberského poloostrova. Do přelomu 19. a 20. století (Polišenský, J. – Barteček, I., Olomouc 2002), text, který sice nepokračuje za hranici 19. století, na straně druhé líčí nejenom dějiny Španělska, ale i sousedního Portugalska, což má pro pochopení karlistických válek nemalý význam. Tento krátký „předexkurz“ do moderních španělských dějin doporučujeme zejména proto, že nutně omezený rozsah našeho textu nedovoluje vždy podrobně připomínat či vysvětlovat všechny důležité historické události, na něž karlisté svým svérázným způsobem reagovali, jakkoliv se tento deficit pokoušíme kompenzovat alespoň stručnými přehledovými poznámkami v závěrečné *Chronologii*. Karel Marx svého času konstatoval: „Snad žádná jiná země – s výjimkou Turecka – není v Evropě tak málo známa a špatně hodnocena jako Španělsko.“ Pokud následující řádky klasikovo tvrzení přinejmenším částečně vyvrátí a přispějí k tomu, aby v Česku španělské dějiny nepřipomínaly „španělskou vesnici“, nebylo úsilí spojené s jejich vznikem zbytečné.

Poznámka

Autor knihy je současně i autorem všech překladů ze španělštiny, katalánštiny a angličtiny objevujících se na následujících stránkách.

I. Když se řekne karlismus

1. Pár definic a jedna stručná chronologie

Přenecháme-li na úvod slovo historikům a politologům, získáme hned několik definic karlismu. Podle Jordiho Canala se jedná o „*sociopolitické hnutí antiliberalního a kontrarevolučního charakteru zrozené na konci ancien régime*“. Julio Aróstegui soudí, že karlismus je odpovědí *ancien régime* na liberální revoluci, jejímž hlavním cílem je „Starý režim“ bezzbytku zlikvidovat. Jaume Vicens píše o karlismu jako o „*ozbrojeném hnutí španělského katolicismu, zarputile odmítajícím jakékoliv ideologické novoty*“. Na ukázkou tyto tři charakteristiky stačí, podobných – jakkoliv v detailech se lišících – definic je totiž takřka nepřeborné množství. Prakticky všichni badatelé se ovšem shodují v jednom: karlismus byl jedním z hlavních protagonistů španělských moderních dějin. A bezpochyby se nejedná o nijak přehnané tvrzení, i když historici tradiční liberální školy se po celá desetiletí význam karlismu snažili všemožně snižovat a vydávali jej za „*pouhý doprovodný jev liberální revoluce*“. Za zpátečnické a tmářské hnutí bez skutečné lidové základny, přičemž coby vysvětlení faktu, že po celé generace karlistickou kauzu podporovaly statisíce nezáměrných „obyčejných“ Španělů, se vesměs uváděla extrémní chudoba „španělských lidových mas“ a současně umná politická manipulace ze strany karlistických elit, zejména pak z řad „sociálních inženýrů“ patřících ke katolické církvi. Ve skutečnosti se jen stěží lze s fenoménem karlismu vypořádat takto zjednodušujícím způsobem. Ať už se jedná o „karlismus bojovný a bojující“, tj. o jeho povstaleckou a válečnickou verzi z let 1833–1876, či o „karlismus politický“, tj. o pokus karlistických lídrů v závěru 19. století a na počátku století dvacátého učinit z karlismu reálnou alternativu ultrakonzervativní politiky, v obou těchto případech si karlismus získal mimořádně širokou lidovou podporu, nepochybně nejširší, jakou se jakékoliv konzervativní uskupení ve Španělsku oněch časů mohlo pochlubit. A přičtíme i následující: v letech 1820–1939 Španělsko zažije pět regulérních občanských válek a nespočet menších, leč rovněž závažných a destruktivních konfliktů. Za většinou z nich přímo či nepřímo stáli karlisté, kteří se na podobě španělských moderních dějin podepsali vskutku nezaměnitelným způsobem. Jejich „historický podpis“ však v průběhu času procházel významnými změnami, a tak ve vývoji karlismu lze vysledovat přinejmenším tři hlavní odlišné fáze:

a) Léta 1833–1876 ohraničují vrcholnou etapu karlismu, kdy bylo hnutí schopné zmobilizovat statisíce přívrženců a jeho nesmlouvavý zápas s liberalismem vedl ke třem rozsáhlým občanským válkám (1833–1840, 1846–1849, 1872–1876). Vedle nich karlisté v průběhu tohoto období vyvolají nespočet o něco méně významných, přesto však značně ničivých a krvavých ozbrojených konfliktů. V této fázi se rodí také karlistická legendistika a mytologie, objevují se hrdinové, mučedníci i karlistický folklor. Síla karlismu byla taková, že není nijak přehnané interpretovat 19. století ve Španělsku jako století jedné velké občanské války, někdy otevřené, jindy spíše latentní. Onu extrémně napjatou situaci výstižně popsal Miguel de Unamuno v jednom novinovém článku z r. 1933, když tvrdil, že bylo možné „*chápat mír jako předehtu další války a válku chápat jako předehtu dalšího míru*“.

b) 1876–1939. Od konce 70. let 19. století karlismus poněkud vyklidil pole a bojiště. Mnozí proto tvrdili a psali, že už je vlastně mrtev. Byl to však omyl. Konec monarchie a nástup druhé republiky znamenaly pro karlistické hnutí obrovský impulz. Tváří v tvář radikálním levicovým reformistům Azañova typu a stylu se karlismus proměnil ve skutečnou politickou alternativu pro řadu konzervativně uvažujících Španělů. Karlističtí *requetés* se během občanské války v letech 1936–1939 stanou jednou z hlavních opor tábora povstalců.

c) 1939–. Karlisté se po válce sice ocitnou na straně vítězů, mnozí z nich však poměrně brzy dojdou k názoru, že *caudillo* Franco jim jejich triumf „ukradl“. Řada příslušníků hnutí skončí nakonec v táboře oponentů režimu, přičemž Frankovo rozhodnutí obnovit bourbonskou dynastii v osobě „alfonsinského“ Juana Carlose je ještě utvrdí v přesvědčení, že ve třicátých letech bojovali za „nesprávného diktátora“. Pokus posledního karlistického pretendenta trůnu Carlose Huga o vybudování „nového karlismu“, opřené o ideu samosprávného socialismu, skončí debaklem. Po smrti *caudilla* a návratu demokracie Španělé ve svobodných volbách rozhodnou o definitivní marginalizaci hnutí.

2. Příbuzní v Evropě

Britský historik a hispanista Martin Blinkhorn v úvodu své knihy věnované karlistům v období druhé republiky píše o karlismu jako o „jedné

z největších zvláštností moderních evropských dějin“. A tvrdí současně, že jako „masové legitimistické hnutí nemá karlismus žádný evropský ekvivalent“. Na místě je tedy otázka: byl karlismus skutečně výlučně španělskou zvláštností? Odpověď není právě jednoznačná. Pokud chápeme karlismus – a interpretovat jej takto rozhodně lze – jako nedílnou součást kontrarevolučního hnutí v 19. století, nalezneme „karlisty“ téměř ve všech západoevropských zemích. Koneckonců už slavný britský hispanista Raymond Carr ve své knize *Spain 1808–1939* napsal: „Španělsko dalo jméno liberalismu a současně přivedlo na svět karlismus jako klasickou formu kontrarevoluce.“ Dodejme ovšem, že monarchisticky orientovanou „konzervativní kontrarevoluci“ by ve španělských dějinách mohly reprezentovat i jiné síly, např. rojalisté bojující proti liberálům v období 1820–1823, popřípadě ultrakonzervativní pravicová *Renovación Española* za druhé republiky. Nesporným faktem zůstává, že karlisté měli v Evropě celou řadu více či méně vzdálených „příbuzných“: namátkový výčet bychom mohli začít nepochybně lidovou a nepochybně kontrarevoluční selskou vzpourou z Vendée proti pařížským revolucionářům z konce 18. století, pokračovat bychom mohli francouzskými legitimisty jako byl např. hrabě z Chambordu, portugalskými miguelisty a skončit třeba v Neapoli u Františka II. A tento výčet by nemusel končit nutně v 19. století, vždyť kupříkladu mexičtí *cristeros* ze 20. let století dvacátého by si se španělskými karlisty bezpochyby v mnohém rozuměli.

Pokud legitimismus chápeme jako hnutí ze všech sil bránící instalaci konstitučních a parlamentních monarchií, kompatibilních s liberálním a alespoň mírně demokratickým uspořádáním společnosti, karlismus by mohl být jednoduše interpretován jako španělská verze evropského legitimismu. Legitimisté, zrozeni z opozice vůči myšlenkám Velké francouzské revoluce na konci 18. století, pokládali za „nelegitimní“ všechny nové monarchie, v nichž byl panovník ochoten podřídit se vůli volených zástupců národa, či alespoň s nimi konzultovat svá rozhodnutí, přičemž by se všichni svorně pohybovali v právních mantinelech vymezených ústavou či základními zákony země. Legitimisté, a tudíž i karlisté, považovali podobný politický režim za „hřích“, pro ně jediná „skutečná“ monarchie byla pouze ta, kde král panoval na základě „Boží vůle“. Jakkoliv karlisté vždy zdůrazňovali, že panovník by se měl radit se svým okolím a respektovat tradiční zvyky a privilegia, nic to nemohlo změnit na faktu,

že jejich vysněný král měl být panovníkem absolutním a absolutistickým. To byl z hlediska ultrakonzervativního tradicionalismu skutečně koncept celoevropský, nikoliv výhradně španělský. Většina zmíněných hnutí se koneckonců nevyvíjela ve vzduchoprázdnu a existovalo mezi nimi mnoho kontaktů.

V polovině 19. století, kdy v r. 1848 revoluce neodvratně buší na dveře evropských monarchií, se spolupráce mezi legitimisticky orientovanými kontrarevolucionáři zintenzivní natolik, že někteří historici píší o „bílé internacionále“. Karlisté, zejména v první válce, obdrželi významnou materiální pomoc ze zahraničí a v jejich řadách se objevili dobrovolníci z mnoha evropských států. Karlističtí vojáci – mezi ty nejslavnější patřili Rafael Tristany, Francisco Savalls nebo José Borges – potom zase vypo-
mohou italským legitimistům v jejich bojích v letech 1840–1872. Některé evropské osobnosti pak mohou sloužit jako dokonalý obraz opravdových „internacionálních kontrarevolucionářů“. Francouzský hrabě Henri de Cathelineau, potomek šlechtického rodu z Vendée, jehož příslušníci zarputile potírali jakobíny, se v mládí aktivně zapojil do povstání vévodkyně z Berry, v Portugalsku bojoval po boku miguelistů, zúčastnil se první karlistické války, v r. 1861 se zbraní v ruce hájí zájmy neapolských Bourbonů a v r. 1872 se aktivně podílí na přípravách druhé karlistické války.

Na druhou stranu ovšem karlismus nepochybně specifickým fenoménem španělských dějin je, vždyť nikde v Evropě nenajdeme hnutí tak dlouhověké. Karlisté přežívají na španělské politické scéně už téměř dvě století, zatímco žádné jiné evropské legitimistické hnutí nepřečkalo krizi kolem roku 1880. Ještě v polovině 70. let 19. století je karlismus natolik silný, že dokáže vyvolat občanskou válku, která vážně otřese celým španělským státem. A ještě ve 30. letech 20. století má hnutí tolik energie, že se karlisté stanou jednou z významných součástí Frankova povstaleckého tábora, úspěšně likvidujícího druhou španělskou republiku i demokracii v zemi.

3. Změna a nehybnost

Dlouhověkost neznamená v případě karlismu nehybnost. Karlismus přežil i proto, že se dokázal přizpůsobovat měnícím se okolnostem – jakkoliv jeho podstata přetrvávala beze změn. V počátcích se jedná o hnutí

opřené především o nespokojenost venkova v některých částech Španělska. V období třetí karlistické války pak karlisté fungují zejména jako ozbrojená složka katolické církve, snažící se smést ze scény nenáviděné liberály. Na dlouhé období tří generací potom karlisté odloží zbraně a budou se snažit dění za Pyrenejemi ovlivňovat v podobě politického hnutí. A v r. 1936, znovu s puškami v rukou, se připojí k povstalcům likvidujícím ve Španělsku republiku, demokracii a mnohdy i samotné základy západní civilizace. Základní ideologické i politické postuláty karlismu přitom po celé toto předlouhé období zůstávají prakticky totožné. Jak vysvětlit tak dlouhé přežívání hnutí, které – s poněkud diskutabilní výjimkou občanské války v letech 1936–39 – vlastně nikdy neslavilo úspěch a šlo od porážky k porážce?

Redaktoři týdeníku *Chapel-Zuri* z basckického Bilbaa v roce 1897 nabízeli čtenářům pozoruhodnou odpověď: „*Existence karlismu je opravdovým zázrakem, jenž je možné vysvětlit jedině zásahem samotné Boží Prozřetelnosti.*“ Podobné stanovisko zastával i katalánský karlistický předák – a současně šéfredaktor deníku *El Correo Catalán* – Luis M. de Llauder, který, kromě obligátní zmínky o Prozřetelnosti, na konci 19. století psal o „*historické a současně Boží misti*“, kterou karlisté, potažmo Španělsko, vykonávají pro celé křesťanstvo: „*Jsmo silní, jsmo nesmrtelní a dokud budeme hájit katolické a monarchistické Španělsko, můžeme počítat s Boží pomocí.*“ Jiný karlistický lídr, Mariano Fortuny, to ve svém projevu z r. 1896 shrnul zcela srozumitelně: „*Karlisté jsou Bohem vyvolený národ.*“ Během třetí karlistické války se v karlistickém tisku mnohokrát objevilo populární heslo: „*Bůh je karlista.*“ S představou vlastní výlučnosti se karlisté ostatně nerozloučili dodnes. Během kampaně před volbami do Evropského parlamentu v r. 1994 José Fermín Garralda, tehdejší předseda *Comunióń Tradicionalista Carlista*, napsal do neotradicionalistického časopisu *Aportes*: „*Karlismus je jako řeka Guadiana. Čas od času je téměř neznatelný, ale vždy se znovu objeví, omládlý a plný nových sil, tehdy, kdy jej společnost nejvíce potřebuje. Jsem přesvědčený, že v těchto návratech ... je možné vidět jakýsi zázrak. Jestliže jsmo něčeho dosáhli, bylo to proto, že tomu Bůh chtěl.*“ V březnu roku 1988, během oslav Svátku mučedníků tradice, karlistická strana vydala prohlášení, v němž jsou dějiny karlismu, „*vždy poráženého, ale nikdy neporaženého*“, prezentovány jako nedílná součást Božího plánu, jehož konečným cílem je nastolení Kristova

království na zemi. Jedině zásahem Všemohoucího je možné vysvětlit fakt „pro obyčejné smrtelníky i historiky nevysvětlitelný“, že karlismus nadále přežívá i po více než sto padesáti letech – zatím! – neúspěšných bojů.

Pokud necháme stranou tyto pozoruhodné, leč „pro obyčejné smrtelníky i historiky“ přece jenom příliš transcendentní interpretace, na adresu dlouhověkosti karlismu můžeme uvést následující. Karlismus se v průběhu své existence – jakkoliv byl vždy především ultrakonzervativním hnutím – dokázal přece jenom poněkud přizpůsobit měnícím se okolnostem a podmínkám. A tak karlisté čas od času vcelku umně využívali mechanismů – parlamentní demokracie, všeobecné hlasovací právo, politika realizovaná prostřednictvím profesionálních partají – o nichž tvrdili, že je jednou, po svém konečném vítězství, zlikvidují. I když tato karlistická akomodace byla obvykle nedostatečná, váhavá a nezřídka dokonce vynucená, přece jenom hnutí umožnila přežít v komplikovaných zákrutech novodobé španělské historie. Uvedme jako příklad propagandu, jejíž moderní formy karlisté zvládli poměrně úspěšně, přičemž si vždy byli vědomi, že ve španělské společnosti, složené i na konci 19. století převážně z úplných či částečných analfabetů (pro představu: podle sčítání obyvatelstva z roku 1860 bylo ve Španělsku 80 % totálních analfabetů, 69 % mužů a 90 % žen), je účinnější hymna než projev, obraz než akademická debata, romantizovaný příběh o karlistických hrdinech, třeba i ústně předávaný, než učené knižní pojednání. A karlismus bude skutečně často spíše než striktní politický program evokovat romantické dobrodružství, ve stylu rytířských románů, ve Španělsku odedávna tak oblíbených. Jiným příkladem karlistické operativní přizpůsobivosti bylo vytvoření *requetés*. Po debaklu ve třetí karlistické válce bylo zřejmé, že tradiční karlistická strategie ozbrojených bojůvek, *partidas*, patří nenávratně minulosti. Pokud chtěli karlisté uspět ve vojenském střetu s moderním státem, museli disponovat organizovanou, vycvičenou a slušně vyzbrojenou, jinými slovy militarizovanou silou. A tu se jim skutečně podařilo vytvořit, takže v polovině 30. let 20. století byli karlističtí *requetés* zdaleka nejlépe vycvičenou a vyzbrojenou milicí. A to bylo co říci ve státě, kde takřka každá politická strana nějakou ozbrojenou složkou disponovala. *Requetés* významným způsobem přispějí k vítězství protirepublikánského tábora v občanské válce a ukáže se, že i když karlističtí

vojáci bojují za hodnoty svázané s minulostí, dokáží tak činit veskrze moderním způsobem. Salvador Campàs, karlistický veterán z Katalánska, v roce 1994 novinářům v rozhovoru vysvětlil, že správný karlista přistupuje ke karlistické ideologii „*tvůrčím způsobem*“. „*Nemůžeme oživit karlismus z roku 1833. Karlismus má výhodu, že se opírá o principy, které se přizpůsobují změněným okolnostem, vylepšují se, aniž by se přitom vzdalovaly tomu skutečně podstatnému a základnímu.*“

4. *Bůh, Vlast, Král – a možná také fueros*

Tím se dostáváme k další důležité charakteristice karlismu, která mu rovněž pomůže dlouhodobě přežít na španělské politické scéně. A tou byla a je značná ideologická vágnost karlistického politického projektu. Základní trojheslo „*Bůh, Vlast, Král*“ sice přetrvá beze změn, jinak bude ovšem karlistické ideologické poselství natolik nekonkrétní a široké, aby si v něm „*to své*“ mohl najít takřka kdokoliv. Historik Javier Ugarte upozorňuje, že jistá lakoničnost, typická pro karlistickou ideologii, byla nejspíše záměrná. Evidentní „*prázdnota*“ karlistického poselství usnadňovala úkol seskupit do jednoho víceméně semknutého šiku příslušníky nejrůznějších profesních i společenských tříd, mnohdy mimořádně odlišné co do vzdělání, životní úrovně i životního stylu. Termín „*král*“ nemusel znamenat nutně totéž pro zámožného velkostatkáře jako pro hladem strádajícího bezzemka, oba dva se však mohli snadno shodnout v tom, že chtějí „*svého krále*“, a oba dva zřejmě také podobně identifikovali své úhlavní nepřátele – liberály, ateisty, progresisty a vůbec všechny, kdo „*karlistického krále*“ nechťeli vpustit na trůn. Unamuno napsal v roce 1897, že karlistické heslo, zkracované na D. P. R. (*Dios, Patria, Rey*), vyvolávalo mezi mnoha obyvateli Španělska podobný pocit soudržnosti jako S.P.Q.R. (*Senatus Populusque Romanus*) ve starém Římě či L. E. F. (*Liberté, Égalité, Fraternité*) mezi francouzskými revolucionáři na přelomu 18. a 19. století. Mimo tuto posvátnou triádu bylo ovšem možno různě manévrovat.

Kupříkladu tradiční tvrzení historiků, že karlismus byl pevně opřen o obhajobu tradičních historických privilegií periferních španělských oblastí, tzv. *fueros*, se tváří v tvář detailnímu zkoumání jeví jako představa značně zjednodušující. Co to vlastně byly a jsou *fueros*? Stručně

řečeno, jedná se o starobylé právní normy, jimiž se ve středověku řídily jednotlivé oblasti, kraje či přímo obce. Ve snaze zalidnit a zcivilizovat rozsáhlé neosídlené a zpustlé kraje, které křesťanští králové v průběhu *reconquisty* dobyli na Maurech, panovníci poskytovali osobám, ochotným se na podobném projektu podílet, nejrůznější výhody a privilegia. Nejčastěji šlo o úlevy při placení daní a odvádění tributů, popřípadě o omezení či zbavení povinnosti sloužit v královském „celošpanělském“ vojsku. Např. v Navaře ovšem tzv. *fuero general*, pocházející ze 13. století, představovalo do značné míry svébytný a na centrální moci takřka nezávislý právní systém, s vlastním procesním právem a trestním zákoníkem, specifickými dědickými zákony, navarrskou venkovskou policií atd. Karlisté obranu *fueros* zdůrazňovali tehdy, když na svou stranu potřebovali získat obyvatele Baskicka, Navarry či Katalánska. Vyjadřovali se ovšem spíše ve středověkých než novověkých termínech a příznačné je, že když se v těchto periferních nešpanělských provinciích objeví moderní nacionalistické hnutí, karlisté s ním brzy vejdou v poměrně vášnivý konflikt. První karlistická válka zcela jistě nebyla válkou o tradiční zemská privilegia, jakkoliv to někteří dějepisci i dnes setrvačně opakují. Historici jako Mari Cruz Mina či José Ramón Urquijo poměrně přesvědčivě dokázali, že pokud necháme stranou verbální žonglérství karlistických řečníků, jak oficiální dokumenty, tak praktická politika karlismu vykazují poměrně pohrdavý vztah k *fueros*. Urquijo dokonce tvrdí, že mnohdy se karlisté chovali spíše jako kdyby chtěli zavádět *contrafueros*. Třetí karlistická válka bude v oblasti obrany *fueros* obdobná, jakmile řečníci sestoupí z tribuny, *fueros* mizí v moři mlčení a nezájmu. Navíc samotná karlistická interpretace *fueros* je anachronická, pevně zakotvená ve středověku, *fueros* jsou důležitá jako královské privilegium, kterým k sobě monarcha poutá periferní oblasti a současně brání přílišnému centralismu. Naopak Baskové, Navařané a Katalánci povětšinou *fueros* chápali – minimálně od poloviny 19. století – jako historický základ pro své vcelku moderní autonomistické programy.

Problém španělské jednoty – či spíše jejího tradičního nedostatku – je tak komplikovaný fenomén, že si zaslouží podrobnější odbočku. Už Gerald Brenan kdysi ve své po všech stránkách mimořádné knize *Španělský labyrint* správně upozorňoval, že jedním z klíčových faktorů pro pochopení španělských novodobých dějin je uvědomění si nesmírné

síly, kterou má ve Španělsku tzv. *patria chica* (doslova „malá vlast“). Regionální a dokonce municipální sounáležitost na většině španělského území dodnes jednoznačně převyšuje pocit loajality ke státu jako takovému, reprezentovanému obvykle centralistickým Madridem a idealizovanou „kolébkou španělského národa“, Kastilií. Obyvatelé Španělska jako by ponechali bez povšimnutí historický proces centralizace západoevropských národů – v příkladné podobě proběhnuvší např. u severních francouzských sousedů – a cítili se svázáni zejména se svým krajem, popřípadě svým městem či obcí. A pochopitelně se svou rodinou. Tato hierarchie – rodina, obec, kraj, a teprve až na úplném konci výčtu entity jako „španělský stát“ či „národ“ – vedla k tomu, že Španělsko v moderních dějinách přechasto připomínalo spíše volný svazek navzájem se svářících „republik“, než centralizovaný a kompaktní stát francouzského typu.

Rozpad córdobského kalifátu do věčně se svářících království *taifas* v 11. století jako by předznamenal celé španělské dějiny. Pokud se na horizontu objevila sjednocující idea, např. dobývání a kolonizace Nového světa, dokázali Španělé – či lépe řečeno Kastilci, Andalusané, Katalánci, Baskové, Galicijci atd. – spojit síly a vybudovat světové impérium. Podobný vliv na španělskou integraci míval i společný nepřítel, jako třeba Napoleon na počátku 19. století. K obraně proti francouzským okupantům se pak semkli téměř všichni. Po většinu času však ve španělské historii převládaly odstředivé tendence, které vládcům země komplikovaly jejich práci až do té míry, že importovaný savojský král Amadeus v r. 1873 ze země po dvou letech marných pokusů o zavedení alespoň minimální disciplíny a řádu utekl a hořce si stěžoval, že Španělům se vládnout nedá. Hlavním problémem všech, kdo se o vládu ve Španělsku pokoušeli, tedy vždy bylo především nalézt snesitelnou rovnováhu mezi efektivní centralizovanou správou a uspokojivou regionální autonomií. Pokud je tlak z centra příliš velký, periférie se od Kastilie odklání, vydává se po stezkách rebelie a volá po autonomii. Pokud centralisté svůj tlak naopak příliš povolí, Španělsko se začne okamžitě rozkládat. Během války za nezávislost proti Napoleonovi přes dvacet *junt* vyhlásilo nezávislost na centrální vládě. A když se zástupci *junt*y v Murcii setkali s vyslancem britské vlády, prohlásili, že by k jednání rádi přistupovali tak, jak to činí delegace svrchovaných národů.

Za první republiky vlastně všechna větší města na jihu a východě země, od Sevilly až po Valencii, oživila starou středomořskou tradici městských států a začala vystupovat jako zcela svrchované a na jakékoliv centrální vládě nezávislé entity. Mnohdy dokonce i původně venkovské revolty zubožených chudáků, toužících se v první řadě dosyta najíst, přerůstaly v miniirendenty, vyhlašující svobodné a nezávislé státy o rozloze několika kilometrů čtverečních. Většina těchto vystoupení si ve skutečnosti nekladla za cíl získání nezávislosti a skutečné odtržení od Madridu, často šlo spíše jenom o emocionální vyhocení protestu proti neschopné a problémy neřešící centrální vládě. V některých případech byla ovšem situace mnohem vážnější, což je nepochybně příklad Katalánska. Jak lingvisticky, tak kulturně Katalánsko v průběhu své historie směřovalo mnohdy spíše k jižní Francii než na západ, do Madridu. Tendence k separatismu byly ještě výrazně umocněny vyhocenými ekonomickými rozdíly. Tradiční motor španělského sjednocování, Kastilie, byl a dodnes je chudý zemědělský kraj s nízkou životní úrovní. Mnohé periferní regiony na pobřeží (Baskicko, Katalánsko, Valencie) naopak historicky patří k těm nejbohatším a ekonomicky nejaktivnějším španělským zónám. Z mnoha důvodů je prakticky nepředstavitelné, že by španělská vláda mohla sídlit jinde než v centrální Kastilii (Toledo, Madrid). Kastilci, podprůměrní obchodníci a podnikatelé, nikdy nedokázali Španělsku nabídnout funkční model hospodářské prosperity. Tuto neschopnost kastilští politici obvykle nahrazovali autoritářstvím, represí a jako pádný argument nezřídka používali armádu. (Výjimky typu osvíceného a oblíbeného Bourbona Karla III. ve druhé polovině 18. století spíše potvrzují obecné pravidlo.) A tak zatímco průmyslová revoluce nakonec povede i ke sjednocení tak historicky „nesjednotitelných“ území jako byly Německo a Itálie, ve Španělsku se i v moderní době budou separatistické a decentralizační tendence spíše posilovat.

Obyvatelé Španělska si tak i v průběhu 19. století uchovají společenské uspořádání typické spíše pro středověk – malé, poměrně izolované komunity, zakotvené pevně v dané lokalitě. Tento fakt přinášel i jisté výhody. Španělé, zasažení jenom lehce průmyslovou revolucí a novým společenským uspořádáním, netrpěli zdaleka takovým sociálním odcizením jako vyspělé průmyslové národy. Početná a rozvětvená rodina bude poskytovat solidní oporu, vazba na konkrétní lokalitu a intenzivní

mezilidské vazby budou spolehlivou bariérou před vznikem vykořeněného „davového“ jedinca, tak typického pro počátek 20. století v západní Evropě. Španělé se budou vyznačovat značnou nezávislostí v chování i jednání, budou rychle reagovat na vznikající společenské situace, nebude snadné učinit z nich apatickou, poslušnou a anonymní masu, ze které se v jiných zemích budou rekrutovat šedivé zástupy poddaných komunistických či fašistických diktatur. Ovšem přetrvávající fragmentace a odstředivé tendence mnohých periferních oblastí přinesou pochopitelně i vážné problémy. Některé z nich – např. radikální baskický nacionalismus a terorismus – přežijí až do dnešních dnů. Karlismus nespokojenosti „periferií“ dokázal obratně využívat, takže leckteří Baskové či Katalánci nebudou bojovat proti Madridu ani tak proto, že je „*hnízdem bezbožných liberálů*“, jako spíše proto, že nesnesou silnou a mnohdy utiskující centrální vládu.

5. Za panovníka z Boží vůle a proti liberálům

Podobně je možné chápat rovněž karlistickou obranu dynastie založené donem Carlosem. Významný karlistický intelektuál Luis M. de Llauder píše na konci 19. století zcela srozumitelně: „*Kdyby karlismus nebyl ničím jiným než bojem za jednu svrženou královskou rodinu a její práva, snadno by se mohlo zdát, že podobný boj nemá budoucnost ve světě, kde již tolik královských rodin bylo násilně svrženo a tolik monarchií nikdy nerestaurováno. Jenomže karlismus je především bojem za restauraci sociálního řádu a obranou určitých principů, jež jsou potřebné, ba dokonce nepostradatelné.*“ Neméně známý karlistický lídr a současně novinář Juan María Roma v období druhé republiky trval na tom, že „*karlisté bojují více za Myšlenku než za Trůn a Dynastii*“. Král byl pro karlisty skutečně vždy více abstraktním principem než konkrétním panovníkem z masa a kostí. Nebojovalo se a neumíralo ani tak za Carlose, Juana, Jaimeho či Javieru, jako spíše za krále coby symbol, zosobňující karlistické vidění světa a specifický hodnotový žebříček. Naplnit obraz vysněného panovníka bývalo pro chybujícího a omylného smrtelníka mimořádně náročným úkolem, o čemž svědčí občasné konflikty mezi karlistickými pretendenty na straně jedné a karlistickými lídry a základnou na straně druhé. Což ovšem na druhé straně neznamená, že by karlismus nebyl autentickým

legitimistickým hnutím. Bez zmíněných Carlosů, Juanů, Jaimeů a Javiěrů by pravděpodobně karlismus ani nevznikl, ani se nemohl vyvíjet. Jisté je jedno, i když je karlismus často historiky interpretován jako dynastické hnutí, nedílně spjaté s konfliktem ohledně nástupnictví na španělský trůn po smrti Ferdinanda VII., sociální, ideologické a politické kořeny karlismu jsou mnohem hlubší. Koneckonců dnes už i mnozí karlistič-

Don Carlos a slavnostní přehlídka karlistických vojsk v Amurrio

tí a nekarlističtí autoři připouštějí, že dynastická otázka byla v rámci geneze hnutí spíše periferní záležitostí. Karlismus ve svých počátcích není ještě pevně svázán s osobou dona Carlose, ale spíše s vizí absolutistického, nikým a ničím neomezeného panovníka dosazeného na trůn samotnou Prozřetelností a odpovědného pouze „Bohu a historii“. Prvními „karlisty“ jsou tak vlastně už rojalisté z počátku 20. let 19. století. Tehdejší rojalismus odmítá jakékoliv ústupky v oblasti modernizace – jakkoliv třeba opatrné – a ze všech sil brání přežívání *ancien régime*. Teprve poté, co Ferdinand VII. nesplní všechna jejich očekávání, začnou rojalisté hledat nového krále, osobnost lépe odpovídající jejich představám a požadavkům. Julio Aróstegui proto razí termín „rojalismus-karlismus“, který podle jeho názoru lépe odpovídá skutečnému charakteru

tradicionalistického hnutí. Z tohoto pohledu první karlistickou válkou je vlastně již rojalistické povstání na počátku 20. let, i když se tehdy o Karlovi ještě nemluvilo a termín karlismus ještě neexistoval.

Zdá se tedy zjevné, že skutečným pilířem karlismu není ani boj za konkrétní dynastii, ani obrana historických privilegií jednotlivých španělských regionů, nýbrž zápas proti liberalismu a modernímu kapitalismu. Liberální idea nového, kapitalistického uspořádání bezesporu směřovala ke konstrukci společnosti, v níž bude hrát prim právě se rodící dynamická společenská třída, buržoazie. Je vcelku logické, že představitelé ostatních tříd, odsouzených v tomto novém řádu k nevyhnutelné společenské, ideologické, politické, ale částečně i ekonomické marginalizaci, se cítí ohroženi a bojují proti němu. A protože liberalismu a kapitalismu ve Španělsku v 19. století zřetelně chybí síla, jejich střet s obránci „Starého režimu“ bude velmi dlouhý a značně vyrovnaný. Jistě není náhodné, že nejvýznamnější karlistická povstání vždy přímo reagovala na nějaký důležitý nový posun modernismu a liberalismu: v roce 1833 karlisté berou do rukou zbraně, protože po smrti Ferdinanda VII. se rychle rozkládá „Starý režim“, bašta absolutismu. Karlistické povstání z roku 1872 je přímou reakcí na Slavnou revoluci z roku 1868 a na mimořádně pokrokovou konstituci z roku 1869. Královna Isabela je donucena opustit Španělsko, kvapem se blíží republika a karlisté vyrážejí do boje. A v létě 1936 se karlisté připojují k povstání proti druhé republice, protože republikánský režim za pouhých pět let existence změnil zemi k nepoznání – antiklerikální legislativa i praxe, civilní sňatek i rozvod, separatismus některých regionů vynucujících si rozsáhlou autonomii atd. Karlisté pochopitelně reagují, i když tentokrát nejsou zdaleka jedinými protagonisty, ale tvoří součást rozsáhlé kontrarevoluční koalice.

6. *Církev, venkov a zkorumpovaní politici*

Karlismus po celé generace dokázal rekrutovat překvapivě množství příznivců, mimořádně loajálních k hnutí a jeho vůdcům. Po velmi dlouhou dobu se nepochybně jednalo o skutečné masové kontrarevoluční hnutí. Je pravdou, že základnu karlistické pyramidy zpočátku tvořili zejména vesničané, postupem času se ale bude stále výraznějším způsobem karlismus prosazovat i mezi řemeslníky a drobnou buržoazií. Ti všichni

ocení autoritativní styl i kombinaci politického antiliberalismu a socioekonomického pragmatismu, který karlistická ideologie svým příznivcům nabízela. Zejména venkované se cítili – naprosto oprávněně – přehlíženi ze strany liberálních politiků, kteří se o venkov nikdy nezajímali a jejichž mnohá opatření situaci vesničanů ještě zhorší. Hlad po půdě liberální režim nedokázal uspokojit, právě naopak, po sérii konfiskací církevních a obecních pozemků bude tato půda prodána v dražbách a ocitne se v rukou převážně městských zbohatlíků. Ti venkovu nerozumí, nestarají se o něj, zato z něj však chtějí nepokrytě těžit. Život na vesnici tak bude v liberálním režimu mnohdy ještě těžší než dříve, vzpoura tedy není nijak nelogická. Vzletné projevy o svobodě a o „*svržení staletého jha*“ stěží mohly účinně zakrýt skutečnost, že široké masy španělského obyvatelstva se s rozvojem liberálního kapitalismu propadaly do takřka nesnesitelné bídy. Chudoba plodí vzdor a Španělsko bude velmi chudou zemí. V polovině 19. století se zhruba 65 % obyvatel Španělska řadilo k chudým a nejchudším vrstvám, skoro půl milionu Španělů bylo při sčítáních řazeno do kolony „žebráci a tuláci“.

Církev byla pak hlavním ideologickým soupeřem liberalismu už z podstaty věci, což z ní současně činilo přirozeného spojence karlismu. Vždyť hlavní metou rojalistů-karlistů je „*zachránit náboženství, církev, trůn a stát*“ před „*liberálním barbarstvím*“. Církev se zcela oprávněně obávala, že s nástupem liberálního, nevyhnutelně laicizujícího státu postupně ztratí svou odvěkou společenskou, kulturní, ale i hospodářskou hegemonii. Vítězství karlismu se tak vlastně stane pro španělskou církev jedinou nadějí na udržení dominantní pozice a tomu také bude odpovídat zápal drtivé většiny španělských prelátů pro karlistickou kauzu. Ale snažme se být spravedliví. Španělská církev oněch časů, to zdaleka není jenom cynický boj za udržení mocenského monopolu. Bezbranní a bezmocní se do náruče církve přechoasto utíkali ze zcela praktických důvodů. Církev totiž byla vlastně jedinou organizací, která se programově snažila zmírnit mizérii a utrpení těch nejchudších. Biskup z Córdoby zajišťoval alespoň minimální stravu pro více než dvanáct tisíc lidí, kteří by jinak doslova umírali hladem. A biskup z Valencie věnoval na charitativní aktivity více než polovinu svých pravidelných příjmů. To bylo v příkřím rozporu s postoji madridských liberálních politiků, kteří se o chudé a potřebné nezajímali vlastně nikdy. Spojení karlismu s církví bude po

celé generace mimořádně úzké a odrážet se bude i na poli symbolů. Karlistické oddíly budou pochodovat na bojiště pod praporem se svatoondřejským křížem (ten bude občas alternovat s křížem burgundským, odkazem na madridské Habsburky coby burgundské vévody), don Carlos mnohokrát prohlásí Pannu Marii „nejvyšší velitelkou karlistických vojsk“. Karlističtí vojáci pravidelně navštěvovali mši a mnozí se dokonce během pochodů modlili růženec.

Mimořádné postavení církve v životě španělské společnosti 19. a první poloviny 20. století si zaslouží několik doplňujících řádků. V první řadě je třeba si uvědomit, že celé moderní Španělsko vděčí za svůj vznik *reconquistě*. Téměř osm set let španělští křesťané zápolí s islámem o nadvládu nad Pyrenejským poloostrovem a hmatatelným výsledkem tohoto zápasu není jenom křesťanské vítězství a vznik mocného španělského impéria, ale také zrod specifické španělské – možná spíše kastilské – mentality, kterou historici často označují jako „*mentalitu křížáckého rytíře*“. Španělští panovníci – a spolu s nimi naprostá většina jejich poddaných – dospějí k názoru, že právě Španělsko bylo Prozřetelností vyvoleno ke splnění mise dějinného významu: uhájení katolické ortodoxie na celosvětové úrovni. Poté, co budou poraženi a vyhnáni muslimové, se hněv španělských pravověrných obrátí proti „úchylkářským“ protestantům. Disidenty uvnitř impéria si vezme na mušku inkvizice, proti těm zahraničním Španělsko povede dlouhé, krvavé a nákladné války. Tento boj je za Pyrenejemi chápán jako opravdová „svatá válka“ a není tedy divu, že na jeho oltář jsou panovníci jako Filip II. ochotni obětovat naprosto všechno a všechny: „*Kdybych měl sto životů, raději bych je všechny ztratil, než bych vládl kacírům.*“ A tak dějinnému zápasu o „čistotu víry“ postupem času padne za oběť i domácí prosperita a Španělsko se během několika málo generací z nejbohatší země planety propadne na pozici jednoho z nejhudších a nejzadluženějších evropských států. Zrodí se idea, hodná samotného dona Quijota, že Španělé mají cíl tak vznešený a důležitý – obranu jediné pravé víry – že jsou povinováni obětovat mu i vlastní zájmy. Strážcem této vcelku fanatické a poněkud bizarní myšlenky bude právě katolická církev, jejíž role uvnitř španělské společnosti bude tudíž mimořádně závažná.

Pod ideovou a kulturní nadvládou církve (a inkvizice) v duších a mozcích mnoha Španělů zakotví nebezpečný axiom, že každý nesouhlas

a každá odchylka představují kacírské nebezpečí a smrtelný hřích, a proto je třeba disidenty bez milosti a diskuze likvidovat. Odtud vskutku hysterické konflikty mezi španělskými katolíky a liberály, které neblaze poznamenají celé 19. století. (A přesáhnou dokonce až do století dvacátého, kde vyvrcholí tříletou děsivou občanskou válkou.) Ještě v r. 1927 čteme v populárním Ripaldově Katechismu: „*Je hřichem, pokud čte katolík liberální tisk?*“ – „*Nikoliv, pokud se omezí na čtení zpráv z burzy.*“ „*Jakého druhu hříchu se dopouští ten, kdo volí liberálního kandidáta?*“ – „*Obvykle se jedná o hřích smrtelný.*“ Samotní karlisté ostatně chápali svůj boj za nástupnictví dona Carlose jako „*svatou válku*“ proti smrtelnému nebezpečí liberalismu, jenž interpretovali jako historicky druhou vlnu „*luteránského kacírství*“. Politika a náboženství tak budou i v moderním Španělsku provázány měrou na evropské poměry stěží představitelnou. Tradiční oligarchie – představovaná zejména velkostatkáři – spojí boj o svou ekonomicko-politickou dominanci se zápasem církve, která zápolí o moc a vliv s liberálně naladěnými společenskými silami. Vznikne tak ultrakonzervativní blok, který přežije až hluboko do 20. století. A tradiční náboženské založení Španělů se nezadržitelně projeví i u těch, kteří proti tomuto oligarchickému bloku vystupují. Anarchismus i marxismus se pro španělské chudáky stanou novým náboženstvím a Bakunin s Marxem novými Mesiáši. To dodá vzájemným konfliktům mimořádně silný emocionální náboj a na počátku dvacátého století tento styl uvažování vyvrcholí tezí o existenci dvojího Španělska: skutečného Španělska a „anti-Španělska“, které má být zcela nemilosrdně fyzicky zlikvidováno.

V jiných zemích byly podobné střety zmírňovány všeobecnou úctou ke státu a jeho institucím, ve Španělsku to nebylo možné. Monarchie byla zdiskreditována plejádou neschopných, mnohdy přímo zdegenerovaných panovníků, vojsko bylo zpolitizováno a nekonečná řada vojenských pučů vyvolala všeobecnou nechuť k armádě. A politici svými volebními machinacemi a pandemickou korupcí zabili veškerý respekt k parlamentu a vládě. Političtí lídři nejenže neměli žádný morální kredit, ale byli miliony Španělů viděni přímo jako odstrašující příklad morální dekadence. Jednotlivé tábory rivalů se nejenom nenáviděly, ale vzájemně sebou dokonce pohrdaly. Občanské válce potom obvykle bránila jenom nejistota potenciálních soků ohledně své vlastní připravenosti na ni. Vše bylo ještě umocněno neutěšenou ekonomickou situací, která byla ve Španělsku